

УДК 327: 578.834.1

DOI https://doi.org/10.37687/2413-6433.2020-3.4

Добродум О.В.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри культурології та філософської антропології
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
ORCID: 0000-0001-7651-4946

МІЖРЕЛІГІЙНИЙ ДІАЛОГ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОВІД-19

INTERRELIGIOUS DIALOGUE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

У сучасну епоху цифрових технологій актуалізується проблема релігійної комунікації у всесвітній мережі, оскільки глобальність і доступність WWW роблять її одним із найбільш ефективних і перспективних каналів передачі різних повідомлень, зокрема релігійного характеру. Сьогодні релігійні організації і рухи приділяють найпильнішу увагу віртуальному медіапростору, використовуючи його не тільки для залучення нових послідовників, але й для релігійного PR, іміджмейкінгу та брендінгу, інформуючи про себе світ за допомогою новин із життя організації та її послідовників.

Не менш важливою формою електронної комунікації в глобальному павутинні нині є взаємодія різних релігійних течій і релігійних культур загалом або діалог конфесій зокрема. Дослідження в цифровому просторі дають змогу виявляти важливі тенденції в релігійній сфері на основі аналізу потоку інформації в мережі Інтернет, демонструвати специфіку окремих ЗМІ та наслідки їхньої діяльності для міжрелігійного діалогу, досліджувати роль мережі Інтернет у зміні релігійних переконань, можливості зміни релігійної ідентичності, ретроспективу розвитку релігійної освіти на межі століть, визначати вектори можливої міжрелігійної взаємодії та обговорювати роль цифрових технологій у роботі релігійних структур, констатувати необхідність продовження активного діалогу між представниками релігійних рухів, проведення експертних семінарів з питань міжрелігійного діалогу на регулярній основі, а також фіксувати ризики, що формуються цифровим простором. Пандемія коронавірусу послужила тлом та контекстом, лакмусовим папірцем і каталізатором прискорення та активізації міжрелігійного, міжконфесійного діалогу й діалогу релігійних організацій із суспільством.

Ключові слова: міжрелігійний діалог, Україна, пандемія, КОВІД-19, глобальне павутиння, коронавірус, Інтернет, релігійна свобода.

The article deals with interreligious dialogue in a pandemic environment – the topic can be considered from different angles. On the one hand, the rhythm of life of modern man is obviously accelerating, largely due to the intensive introduction and spread of high-tech and new means of communication. But on the other hand, religion and the church traditionally act as a factor of ethnic self-identification, contribute to the preservation of national culture and historical memory – this is due to their axiomatic significance for the young Ukrainian state.

In our age of digital technology, the problem of religious communication on the World Wide Web is becoming relevant, as the global nature and accessibility of the WWW makes it one of the most effective and promising channels for transmitting various messages, including religious ones. Interreligious activities of international organizations organize and support ecumenical dialogue and religious freedom, Internet freedom and communication. Now religious organizations and movements pay the most attention to the virtual media space, not only using it to attract new followers, but also for religious PR, image-making and branding, informing the world through news from the life of the organization and its followers.

An equally important form of electronic communication on the World Wide Web today is the interaction of different religious movements and religious cultures in general or the dialogue of denominations in particular. Research in the digital space allows to identify important trends in the religious sphere based on the analysis of information flow on the Internet, to demonstrate the specifics of individual media and the consequences of their activities for interreligious dialogue, to study the role of the Internet in changing religious beliefs at the turn of the century, identify vectors of possible interreligious interaction and discuss the role of digital technologies in the work of religious structures, state the need to continue active dialogue between representatives of religious movements, conduct expert seminars on interreligious dialogue, and record risks posed by digital space.

The coronavirus pandemic served as a background and context, a litmus test and a catalyst for accelerating and intensifying interfaith, interreligious dialogue and dialogue between religious organizations and society.

Key words: interreligious dialogue, Ukraine, pandemic, COVID-19, global web, coronavirus, Internet, religious freedom.

Ритм життя сучасної людини очевидно прискорюється, значним чином це відбувається внаслідок інтенсивного впровадження й поширення high-tech і нових засобів комунікації. З іншого боку, релігія і церква традиційно виступають фактором етнічної самоідентифікації, сприяють збереженню національної культури та історичної пам'яті, чим зумовлена їхня аксіоматична значущість для молодшої української держави.

З моменту появи глобального павутиння міжрелігійний діалог на світовій арені став здійснюватися за допомогою онлайнового простору, проте особливо роль Інтернету підсилюється під час сучасної пандемії коронавірусу, коли відбуваються маніфестація безлічі міжрелігійних сайтів та актуалізація всіх форм міжрелігійного спілкування в Інтернеті, що доводить важливість означеної тематики [1]. Міжрелігійна діяльність міжнародних організацій організовує й забезпечує екуменічний діалог та релігійну свободу, інтернет-свободу й комунікаційну взаємодію. Конференції та конгреси, симпозиуми і круглі столи актуалізують тематику міжрелігійного діалогу в епоху глобальної дигіталізації та пандемії задля забезпечення безпеки в умовах зростання релігійного радикалізму і пошуку шляхів до створення стабільної основи взаємодії конфесій, рефлексії ролі соціальних мереж у питаннях трансформації громадської думки щодо традиційних і нетрадиційних релігійних течій, концептуалізації сучасних тенденцій у релігійній сфері та підсилення впливу дигіталізації на релігійність населення, поглиблення сприйняття релігійних ідей і багатоваріантності їхнього тлумачення, формування толерантного та комунікативного простору через неформальний діалог релігійних об'єднань, концептуалізації основних проблем, безпосередньо пов'язаних зі здійсненням діалогу в етноконфесійній сфері.

Перш ніж аналізувати сучасний стан міжрелігійного діалогу в Україні, слід зазначити, що від самого початку проголошення незалежності, незважаючи на конкуренцію і певні конфлікти в релігійному середовищі, в Україні почали здійснюватися міжрелігійні зустрічі та діалог. В контексті цього необхідно також наголосити на позитивній ролі органів влади у сприянні контактам між представниками різних конфесій, а також проведенні відповідної роботи з вирішення релігійних конфліктів на підставі нового законодавства про свободу совісті та релігійні організації.

Можна констатувати активізацію міжрелігійного та міжконфесійного діалогу та інтенсифікацію інтернет-спілкування в релігійному житті, що сприяє діалогу релігійних організацій із суспільством. Як приклад можна навести більш часті зустрічі релігійних організацій з президентом, прем'єр-міністром та іншими можновладцями під час пандемії. Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦІРО) звертається до президента України і ставить перед ним

проблемні та контраверсійні питання (прикладом може послужити обговорення Стамбульської конвенції). Загалом можна констатувати, що у цій пандемічній ситуації аксіоматично відсутні міжрелігійні фестивалі та різноманітне оффлайн-соціально-релігійне життя, оскільки практично вся релігійна активність, частково окрім благодійної діяльності, перейшла в Інтернет.

Міжрелігійний діалог в Україні має майже тридцятирічну традицію і сьогодні продовжує досить інтенсивно розвиватися в різних форматах та вимірах, площинах і майданчиках. Деякі міжрелігійні проекти модифікуються, деякі консервуються, деякі припиняють свою діяльність, відбувається процес створення деяких нових проектів, отже, трансформація міжрелігійного діалогу в Україні відбувається відповідно до актуальних викликів часу.

Слід зазначити, що в Україні, окрім незаконно анексованого Криму та тимчасово окупованих територій Донбасу, забезпечується належний рівень свободи віросповідання. Це не означає, що не існує проблем у релігійній сфері, певні проблеми є, але, незважаючи на це, у країні досить високий рівень релігійної свободи. На жаль, фіксуються грубі порушення права на свободу совісті на непідконтрольних територіях Криму й Донбасу. Ці питання стоять на порядку денному українських церков і релігійних організацій, які роблять усе можливе, щоб допомогти віруючим цих окупованих регіонів, а також закликають до відповідних дій на міжнародному рівні (ОБСЄ, Рада Європи, ЄС тощо). Безумовно, українські релігійні організації беруть участь у діалозі не тільки у своїй країні та Укрнеті, але й у різних міжнародних форумах, зокрема, для вирішення завдань, пов'язаних з пандемією.

Існують різні технології та канали здійснення міжрелігійного діалогу, до яких належать участь у різних спільних заходах (івент-комунікації), офіційне письмове спілкування (листи, співчуття, привітання тощо), проведення богослужінь і молитов. Окремо слід відзначити можливості Інтернету як каналу, що сприяє побудові горизонтальних зв'язків між представниками різних релігій, які в повсякденному житті практично не стикаються одні з одними. Міжрелігійний діалог здійснюється на міжнародному та глобальному рівні громад і регіонів, різних країн з тематики капеланства і пенітенціарної служби, зближення церков та взаємодії із соціальними інститутами християнських філософів і юристів, лікарів та педагогів, поетів та істориків тощо.

Усвідомлення викликів релігійним і конфесійним дискурсам в інформаційну епоху в умовах панування секуляризму приводить до міжрелігійного співробітництва для збереження релігійних цінностей. В Україні моніторинг статей з тематики міжконфесійного діалогу здійснюється, зокрема, на сайті «Іслам в Україні» [2],

на сайті Інституту релігійної свободи [3], а також на сайті РІСУ [4].

Так, під час заходів, які проходили 30 вересня – 1 жовтня 2020 року в Києві, відбулася зустріч експертів в рамках німецько-українського релігійного діалогу з теми «Церкви та релігійні організації в умовах пандемії COVID-19: виклики, новий досвід і шанси на співпрацю». Зустріч експертів здійснилася за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні, з якими уже багато років співпрацює ВРЦІРО, учасники обговорили різні аспекти діяльності церков і релігійних організацій України та Німеччини в умовах пандемії COVID-19. Розглядалися особливості співпраці конфесій із державою в цей період, наслідки пандемії для релігійного життя віруючих, проблематика неправдивих (фейкових) новин в умовах поширення хвороби COVID-19 [5].

Поточні проблеми межрелігійного діалогу рефлексувалися впродовж VII Конгресу молодих дослідників релігії «Релігія в сучасній культурі» (Тернопіль, 22–23 жовтня 2020 року), під час Першої міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції діалогу у мультидисциплінарному суспільстві: філософське, релігійне, правове бачення» (Київ, 10–11 листопада 2020 року), завдяки VIII Міжнародній молодіжній літній школі ісламознавства «Іслам в сучасному світі: історичний, культурний, інтелектуальний простір» (Київ, 30 червня – 5 липня 2020 року) та IX Міжнародній школі ісламознавчих досліджень «Ісламська парадигма знання: традиція і сучасність» (Київ, 24–25 листопада 2020 року) тощо.

Актуальні проблеми міжрелігійного діалогу дискутувалися також у серії віртуальних форумів «Богослов'я під час епохальних зрушень: страхи і надії» Торонтської школи теології, а саме екуменічного консорціуму, афілійованого з Торонтським університетом за модераторства професора Абрахіма Кхана. Завдяки онлайн-формату українські дослідники-релігієзнавці Ольга Добродум, Ольга Гольд та Едуард Мартинюк на регулярній основі змогли долучитися до веб-форумів «Робота з теологією в епоху епохальних зрушень: страхи та надії», «Еко-тривога як теологічний виклик», «Постлюдське і трансгуманне як теологічні виклики», «Реагуючи теологічно на популізм», «Зло антропогенезу: руйнівність того, що людство породжує у світі (і добро, яке воно породжує)», «Вкоріненість та спільнота: виклики та загрози нашому колективному життю» тощо.

На сайті ВРЦІРО [6] зазначено, що з початку карантину 12 березня 2020 року ця організація провела нараду щодо карантину, оприлюднила заклик до українського народу щодо профілактики протидії коронавірусу, оголосивши 25 березня Днем загальної молитви і посту за Україну. ВРЦІРО продовжує працювати в онлайн-форматі, здійснюючи міжконфесійну взаємодію організації в умовах карантину.

ВРЦІРО проводила наради щодо заходів, спрямованих на забезпечення свободи віросповідання в умовах адаптивного карантину.

Головуючим у ВРЦІРО зараз є Предстоятель Православної Церкви України, Митрополит Київський і всієї України Епіфаній (Думенко). Діалог ВРЦІРО з державними організаціями ознаменувався зустрічами влітку і восени з прем'єр-міністром, спікером і Президентом нашої країни, зокрема, щодо функціонування храмів та каплиць. ВРЦІРО обговорила з головою Національної поліції роботу храмів під час карантину, закликавши проводити богослужіння без участі парафіян. Знаменно та прикметно, на наш погляд, що на зустрічі комісії душпастирства в УГКЦ із заступником міністра Міністерства охорони здоров'я владоможці та представники державної служби попросили Патріарха УГКЦ Святослава Шевчука молитися про здоров'я лікарів COVID-19, незважаючи на законодавчо зафіксоване відділення держави і школи від церкви та світський характер держави.

Для більшості релігій в Україні досить тривожним моментом є зменшення церковного спілкування в оффлайн-просторі, через що падає значущість церкви як суспільного інституту (тут виразним прикладом може виступати Міжнародна релігійна організація Свідків Єгови). Віра часто передбачає за замовчуванням фізичні контакти між її носіями та прихильниками, передбачається, що саме церковна практика виправдовує їхнє життя, тому відсутність і навіть мінімізація фізичних контактів в церковних колах можуть сприйматися досить драматично.

Міжрелігійний діалог потрібен, зокрема, через нерідкі образи вірян на те, що під час введення карантину й локдауну в одному асоціативному ряду згадуються, окрім церков, ресторани, нічні та фітнес-клуби, розважальні заклади, спортзали та інші громадські місця. Законодавчо церква виділена, не будучи просто громадським інститутом, подібно до перерахованих вище. Україна є зоною, як відомо, в кожній зоні дотримується свого порядку та власної моделі карантину, але очевидно, що спроба редукції її діяльності до діяльності будь-якого іншого суспільного інституту є неприйнятною, тому що вона принципово неконституційна.

В міжрелігійних зустрічах головною є наявність діалогу, проте з правової точки зору карантин і всі обмежувальні у зв'язку з цим карантинні заходи незаконні, оскільки суперечать Конституції України. Стаття 33 гарантує всім громадянам свободу пересування, стаття 19 говорить про те, що «ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством», стаття 21 декларує, що права людини в нашій державі є «невідчужуваними та непорушними», а стаття 22 – що «конституційні свободи гарантуються і не можуть бути скасовані». Є також

стаття 64, яка вносить деяке уточнення до наведених вище формулювань. «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень». Однак Україна не живе зараз в умовах надзвичайного стану [7].

Потрібна свого роду дерогація (відміна, зміна, відступ чи часткове придушення закону, що застарів), тобто певні карантинні зміни та обмеження на рівні закону, вводяться жорсткі обмежувальні заходи для боротьби з COVID-19, значно обмежуючи право на свободу та особисту недоторканність, право на свободу пересування, зборів та об'єднань, право на освіту, а також право суб'єктів господарської діяльності. З іншого боку, імплементація цих заходів на практиці викликає багато питань, що супроводжується відсутністю роботи компетентних органів щодо вжиття конкретних заходів стосовно відступу від зобов'язань за Європейською конвенцією.

Коронавірусна інфекція COVID-19 внесла істотні зміни в міжнародний, регіональний та національний порядок денний, і питанням номер один для всіх акторів стала боротьба з вірусом і його наслідками. Права людини для Європи – це базова цінність і один з найбільш значущих та охоронюваних інститутів права. Конвенція про захист прав людини та основних свобод, що вступила в силу у 1953 році, – це базовий документ для всіх 47 держав-членів

Ради Європи. На практиці механізм дерогації, передбачений статтею 15 Європейської конвенції, означає, що в разі надзвичайних обставин держава може призупинити дію національного законодавства або звужити обсяг гарантованих прав, інформуючи Генерального секретаря Ради Європи про вжиті заходи й причини [8].

Як можна пересвідчитися, сьогодні мережа Інтернет є дуже перспективним комунікативним середовищем для встановлення ефективного діалогу не тільки між представниками окремих релігійних напрямів, але й між цілими релігійними культурами, сформованими у відмінних одна від одної історичних умовах та на різних територіях. Це середовище має низку характерних особливостей, що сприяють вільній та відкритій комунікації навіть між представниками протилежних та конкуруючих релігійних течій, а також досягненню консенсусу.

Водночас міжрелігійний діалог у межах електронного простору комп'ютерних мереж потенційно містить низку комунікативних проблем, що вимагають вирішення, та підвищену ймовірність виникнення конфліктів, тому досягнення в ньому повного взаєморозуміння є неможливим без ухвалення догм релігійного плюралізму та взаємної терпимості, а також визнання ціннісних та культурних відмінностей всіх учасників діалогу. Загалом можна сказати, що пандемія коронавірусу послужила тлом та контекстом, лакмусовим папірцем і каталізатором прискорення та активізації міжрелігійного і міжконфесійного діалогу та діалогу релігійних організацій із суспільством.

Список використаних джерел:

1. Мартинюк Е.І., Никитченко О.Е. Свобода релігії в умовах пандемії. *Права приватної особи в умовах пандемії COVID-19: проблеми здійснення і захисту* : монографія. Одеса : видавництво Одеської Національної юридичної академії «Гельветика», 2020. С. 119–126.
2. Сайт «Ислам в Украине». URL: <https://islam.in.ua/ru/mezhkonfessionalnyy-dialog>.
3. Сайт Інститута релігійної свободи. URL: <https://irs.in.ua/ru/tag/межконфессииальный%20диалог>.
4. Сайт Релігійно-інформаційної служби України. URL: https://risu.ua/ru/mizhkonfesiynij-dialog_t4979.
5. Експерти і релігійні діячі України та Німеччини обмінялися досвідом протидії COVID-19. URL: <https://www.irs.in.ua/public/index.php/ua/kas-event-in-kyiv>.
6. Сайт ВСЦІРО. URL: <https://vrciro.org.ua/ua>.
7. Волкова І.В. Какие последствия могут быть для Украины за нарушения прав человека в период карантина. URL: https://censor.net/ru/blogs/3190461/kakie_posledstviya_mogut_byt_dlya_ukrainy_za_narusheniya_prav_cheloveka_v_period_karantina.
8. Токман В.В. Релігійні організації в умовах пандемії COVID-19. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya-socialna-politika/religiyni-organizacii-v-umovakh-pandemii-covid-19>.